

ŠTO JE ČINJENICA?

O Krstićevu poimanju (znanstvene) objektivnosti

BOJAN MAROTTI

Zavod za povijest i filozofiju znanosti HAZU, Zagreb

UDK 165.7 Krstić
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 20. 6. 2005.

U čem je zapravo problem?

Na početku svojih predavanja što ih je u okviru tzv. *William James Lectures* održao potkraj godine 1940. na Harvardu, a koja su potom objavljena u knjizi pod naslovom *Istraživanje o značenju i istini (An Inquiry Into Meaning and Truth)*, hoteći svoje slušače odmah pripremiti na ono što ih čeka žele li nekomu pitanju pristupiti s filozofskoga stajališta, engleski filozof Bertrand Russell veli sljedeće: »Ovdje, kao i obično u filozofiji, prva je teškoća uvidjeti da je problem težak.«¹ A mogli bismo možda ovaj Russellov stavak i malo slobodnije prevesti, pa reći: u filozofiji je najveći problem uvidjeti da je nešto uopće problem. Jer, napominje dalje Russell, ne treba misliti da ćemo, kada naše razmatranje završi, dospjeti do kakva bitno različita uvida od onoga koji smo imali i prije samoga razmatranja, tj. na njegovu početku, dok smo na problem još gledali, tako reći, s nefilozofskoga motrišta.² Ono međutim što će se sigurno dogoditi, bit će to da ćemo ondje gdje nam se je činilo da je sve posve jednostavno i samorazumljivo, uočiti znatno složeniji, znatno zamršeniji ustroj.

Premda, gledano u obzoru povijesti filozofije, taj Russellov uvid zacijelo nije osamljen – mogli bismo ga, primjerice, smatrati svojevrsnom inačicom znatno oštrije sročena Hegelova suda o tome da je sa stajališta zdravoga razuma filozofija izokrenuti svijet – ipak pomalo iznenađuje da neku vrstu nje-

¹ Vidi B. Russell, *An Inquiry Into Meaning and Truth: The William James Lectures for 1940 Delivered at Harvard University*, with an introduction by Th. Baldwin, Routledge, London – New York, 1995., str. 11. Puni zapis knjigopisne jedinice vidi u *Popisu uporabljenih djela* na kraju ovoga priloga.

² Isto.

gove potvrde možemo naći u jednoga hrvatskoga filozofa, nešto mlađega Russellova suvremenika, u to vrijeme tridesetšestogodišnjega Kruna Krstića.³ Krstić je naime, svega nekoliko mjeseci nakon spomenutih Russellovih predavanja na Harvardu, godine 1941. u *Nastavnome vjesniku* objavio u dva nastavka, a poslije i kao poseban otisak, neveliku raspravu pod naslovom *Problem prvih podataka u znanosti*.

Premda je izričita tema rasprave, kako je i istaknuto u njezinu naslovu, »problem prvih podataka«, dakle pitanje o tome što su to prvi, osnovni ili prvotni podatci u znanosti, i koji je njihov ontološki status, Krstić svoje razmatranje, budući da je riječ o »prvim podacima u znanosti«, započinje općim pitanjem što je to znanost. Dakako, njegova namjera nije dati neku strogu definiciju znanosti, koja bi, tako reći, vrijedila jednom zauvijek, nego prije svega uspostaviti tlo, naznačiti mogući okvir unutar kojega će se samo razmatranje kretati. Odredivši tako znanost kao svojevrsnu »logičku redukciju iskustva«,⁴ pri čem redukciju valja shvatiti u smislu da svaka znanost neko mnoštvo podataka, primjerice činjenica, pojava, stvarnih odnosa, »nas-toji svesti na ograničen broj temeljnih, općih i međusobno supripadnih misa-onih oblika«,⁵ Krstić u znanosti uočava neku vrstu dvostranosti, bipolarnosti: s jedne strane naime nalazimo mnoštvo podataka, koje valja misaono razvid-jeti i sustavno povezati – tu množinu podataka nazivlje Krstić građom ili hiletskim elementom znanosti, dok s druge strane pridolazi oblikovni ili morfni element, tj. niz pojmova i sudova koje valja primijeniti na podatke.

Moglo bi se na prvi pogled učiniti da je Krstićevo razlikovanje hilet-skoga i morfno elementa znanosti uvjetovano nekim pomalo tradicional-nim, da ne kažem tradicionalističkim pristupom filozofiji znanosti. Jer, da-kako, kada se god negdje u filozofiji, danas ili prije pet stotina godina, su-sretnemo s pojmovnim parom građa – oblik, *materia* – *forma*, ili kako se je grčki reklo ὕλη – μορφή, mora nam biti jasno da je posrijedi ili utjecaj sa-moga Aristotela, ili nekoga oblika aristotelizma. Uostalom, i skolastika je primjerice, kada je riječ o onome što se latinski zove *scientia*, razlikovala *obiectum materiale* i *obiectum formale*.

³ Sažeti se podatci o Krstićevu životu mogu naći u knjizi K. Krstić, *Doseljenje Arbanasa u Zadar*, Mjesna zajednica Arbanasi, Zadar, 1988. (*Bilješka o piscu*, str. 63.–64.). Opširnije je o njegovu životu pisao M. Švab u nekrologu pod naslovom *U spomen Krunoslavu Krstiću*, što ga je objavio u časopisu *Marulić* (god. XXI., br. 3., Zagreb, 1988., str. 316.–321.) pod pseudonimom I. Stattin. Koliko je velik bio raspon Krstićeva istraživačkoga i znanstvenoga rada, lijepo pokazuje *Zbornik radova o Krunu Krstiću*, Društvo zadarskih Arbanasa, Zadar, 1998. *Zbornik* sadržava i *Bibliografiju Krunoslava Krstića*, koju je sastavio M. Švab (str. 87.–101.).

⁴ Vidi K. Krstić, *Problem prvih podataka u znanosti*, posebni otisak iz »Nastavnoga vjes-nika«, knj. XLIX., Zagreb, 1941., str. 3.

⁵ *Isto*.

Međutim, taj bi »prvi pogled«, barem kada je riječ o Krstiću, doista bio samo prvi i utoliko posve površan. Jer, čim je ukratko ocrtao spomenutu razliku među dvama elementima, Krstić odmah postavlja pitanje može li se svaki od njih jasno izlučiti i ograničiti, te koji odnos među tim elementima vlada. I moglo bi se reći da tek na tome mjestu rasprava zapravo i počinje, jer je Krstićeva glavna teza upravo to da se ta dva elementa ne mogu jasno razlučiti i uzajamno razgraničiti, u smislu da se svakomu od njih odredi samostalno značenje, a da je pak opis njihova međusobnoga odnosa, ako ništa drugo, a onda iznimno težak i zamršen zadatak. Stoga se od toga mjesta nadalje Krstićeva rasprava može čitati (barem) na dvije razine: s jedne je strane riječ o tome da se na osnovi analize tih »dvaju elemenata« pokuša odrediti što su to prvi podatci u znanosti, naime njezina činjenična razina, ili »građa«, kako ju je na početku Krstić nazvao, a s druge je strane posrijedi svojevrsna neizravna kritika upravo takva, moglo bi se reći – donekle samorazumljiva, ali suviše jednostavna nazora, kojim je sam Krstić, prihvativši ga privremeno kao pretpostavku, svoju raspravu započeo.

Jedan zanimljiv primjer

Da bi oslikao svu zamršenost spomenutoga problema, te ujedno upozorio na neke skrajnosti koje se gdjekada javljaju pri pokušaju njegova rješavanja, Krstić navodi jedan jednostavan primjer, koji se samo »naivnoj«, nekritičnoj svijesti čini neproblematičnim, dočim se, pristupimo li mu »filozofski«, tj. s potrebnom količinom kritičnosti, pokazuje u potpunosti aporetičnim.

No prije raščlambe samoga primjera Krstić razmatra i jedan filozofski nazor, naime onu filozofsku tezu prema kojoj je krivo pretpostaviti »da hiletski elemenat znači u svakom pogledu samosvojne, 'čiste', t. j. od logičkog određenja slobodne podatke«. ⁶ Taj filozofski pristup naime smatra da se svaka količina »činjenične građe«, koja bi se u stanovitoj znanosti, dotično »određenim znanstvenim sredstvom« nekako trebala oblikovati i odrediti, uvijek već pokazuje kao osmišljena, tj. kao prožeta »logičkom aktivnošću« unutar »neke druge znanstvene namjere«, tj. u okviru neke druge znanosti. Primjerice, navodi Krstić, očito je da se neko otkriće u fiziologiji oslanja na već razrađene podatke u anatomiji, ili pak da neki novouočeni fizikalni zakon počiva na već utvrđenim spoznajama o fizikalnim zbivanjima. Kao što je, mogli bismo dodati, također očito da na primjer razdioba hadrona pretpostavlja poznavanje njihova kvarkovskoga ustroja, tj. da se oslanja na spo-

⁶ Isto.

znaje stečene u kvantnoj kromodinamici,⁷ a da recimo artikulacijska fonetika počiva na znanjima koja nam pružaju anatomija i fiziologija usne šupljine.⁸

Međutim, usuprot navedenim »očitostima«, Krstić s pravom postavlja pitanje da li tako razumljen »hiletski elemenat«, tj. »kao predmetnost već pripadna nekom znanstvenom usmišljenju«, uopće čini građu »za novo znanstveno usmišljenje«,⁹ te nastojeći na nj odgovoriti, predlaže da se razmotri sljedeći primjer: neka su na nekoj metalnoj šipci izvršena uzastopce tri različita mjerenja – mjerenje dužine, temperature i magnetnoga naboja. Pitanje glasi: je li mjerenje dužine na šipci izvršeno na istoj »materiji mjerenja« kao i mjerenje njezine temperature ili pak njezina magnetnoga naboja?¹⁰ Premda bi, veli Krstić, posebice sa stajališta svakodnevnoga (običnoga) jezika, bilo poprilično nezgrapno reći da »ono« čemu je mjerena dužina, i »ono« čemu je mjerena temperatura, nije »isto«, naime ista šipka, također bi, dodaje odmah potom, bilo posve nekritično tvrditi da je »isto«, naime ista vrsta »veličine«, mjerena centimetrom i termometrom.¹¹

Korijen razmotrene aporije, pa utoliko i polazište za njezino moguće razrješenje, Krstić vidi u dvoznačnosti podmeta »ono-što-je-mjereno«. Naime, u slučaju kada mu podjednako pripadaju sva tri priroka, posrijedi je zapravo pojam »stvari« ili (strože filozofski) »supstancije«, koji je jedinstveno mišljen i ujedno imenovan jednom riječju, ali se pri analizi pokazuje kao složen, tj. – budući da ima više »strana« – kao mogući podmet za više priroka. U drugome slučaju, kada podmetu »ono-što-je-mjereno« pripada samo jedan od triju navedenih priroka, njegovo je značenje otprilike neko prazno *quid*, koje tek prirokom biva određeno. I premda ćemo mi, pripominje dalje Krstić, biti skloni reći da prirok kazuje nešto o »dužini«, o »temperaturi« ili o »magnetizmu«, tj. o nekome apstraktnome »svojstvu« predmeta, to je svojstvo određeno, tj. konkretizirano istom samim prirokom. Jer, zamislimo li da je otkriven neki potpuno nov, dosad nepoznat prirok, dakle neko posve novo »svojstvo«, hoćemo li i za takav prirok, pita se Krstić, moći

⁷ Vidi o tome npr. H. Fritzsch, *Kvarkovi: Pravat našega svijeta*, predgovor H. Schopper, preveli s njemačkog N. Bilić i B. Guberina, Školska knjiga, Zagreb, 1988., str. 135.–148., te I. Picek, *Elementarne čestice – iskrenje u svemiru tamne tvari: Putovanje kroz krajobrazu čestica i sila do svjetova machoa i crnih rupa*, Školska knjiga, Zagreb, 1997., posebice poglavlje pod naslovom *Putovanje u »svijet maloga«* na str. 23.–55.

⁸ Vidi o tome pitanje u B. Malmberg, *Fonetika*, s francuskog prevela M. Semenov, Ivor, Zagreb, 1995., str. 21–31.

⁹ K. Krstić, *nav. dj.*, str. 4.

¹⁰ Isto.

¹¹ Isto.

ustvrditi da je posrijedi stanovita determinacija nekoga »svojstva« predmeta? Naravno da nećemo, jer se njime tek uspostavlja, tek konstituira to novo svojstvo. Ono se doduše vezuje na neki (otprije poznati) podmet, za neko nešto, ali to nešto ne treba shvatiti kao u potpunosti poznato: štoviše, to nešto nije drugo doli uporište za moguće novo »usmišljenje«. I utoliko se svako takvo nešto, premda je otprije poznato, tj. nekom znanstvenom spoznajom već osmišljeno, može – prema Krstićevu mišljenju – smatrati pravim »hiletskim elementom«, ukoliko je u stanju postati podmetom suda koji će u priroku »sadržavati neku novu, u utvrđenom sadržaju podatka nenazočnu smislenu vrijednost«. ¹²

Valja na ovome mjestu primijetiti da razmotrene Krstićeve uvide u velikoj mjeri potvrđuje noviji razvoj znanosti. Naime, obilje potvrda za ono što Krstić u ovoj raspravi razmatra isključivo na razini zamisli, može se danas naći primjerice u čestičnoj fizici: jedna je takva potvrda, recimo, »svojstvo« boje u kvantnoj kromodinamici. ¹³

Pojam »smislorodnosti« podataka

Tako nas zamršeni, a u znatnoj mjeri i aporetični odnos dvaju spomenutih elemenata, »hiletskoga« i »morfnoga«, dovodi do još jednoga važnoga pitanja, naime do pitanja o njihovu spoznajnome primatu: koji od ta dva elementa »nosi« spoznajnu vrijednost? Često nam se čini, veli Krstić, »da je sva znanstvena vrijednost hiletskog elementa [...] uvjetovana logičkim indeksom na njemu«. ¹⁴ Međutim, s druge strane, otpor koji ta činjenična razina često pruža onoj oblikovnoj, upozorava nas na to, napominje dalje Krstić, da su i sami podatci do neke mjere smislorodni (logogeni). Tako svaki od tih elemenata ima u sebi stanovitu *dvostrukost*, koja pak sa svoje strane onemogućuje jednoznačan, ili barem jednostavan odgovor o tome na kojem se od njih osniva spoznajna vrijednost. K tomu, ta se dvostrukost, po Krstićevu mišljenju, očituje i u povijesti znanosti. Jer, koliko je puta neka čvrsta, ili prividno čvrsta, teoretska tvorba bila srušena prodorom novouočenih podataka (primjerice geocentrični sustav), a koliko je puta isto, ili prividno isto, područje podataka postajalo pak područjem različitih znanosti (primjerice biologije, psihologije ili sociologije). Tako taj pojam dvostrukosti – koji, usput rečeno, ne bi trebalo shvatiti u smislu kakve vulgarne dijalektike, nego bi u njem valjalo prije svega vidjeti ono što je recimo Niels Bohr nazivao načelom kom-

¹² Isto, str. 5.

¹³ Vidi o tome H. Fritzsche, *nav. dj.*, str. 121.–134.

¹⁴ K. Krstić, *nav. dj.*, str. 8.

plementarnosti¹⁵ – postaje za Krstića svojevrsnim izvorom, pa i uzrokom znanstvenoga razvoja, tj. promjena koje se u znanosti zbivaju.

Uočivši spomenutu, kako kaže, »smislorodnost« podataka, Krstić ide i korak dalje, pa njihovu važnost ne vidi tek u odnosu na povijest znanosti nego pripominje da se njihova uloga očituje i u samoj povijesti filozofije. Tako je, primjerice, jedan cijeli smjer u novovjekovnoj filozofiji izgrađen na temelju misli da »znanstvena vrijednost niče razmjerno bujanju hiletskih podataka«,¹⁶ i ta je misao postala njegovom glavnom tezom. Riječ je naravno o filozofskome empirizmu.

Dvije faze empirizma

Razmatrajući novovjekovni empirizam, Krstić u njegovu razvoju razlikuje dva razdoblja, dvije faze. Značajka je prvoga razdoblja samo jedan načelni empiristički zahtjev, naime taj da se »logička tvorba stalno upire na podatke, na 'činjenice', na iskustvo i da samo na njima zasniva svoju znanstvenu vrijednost«. ¹⁷ Isticanjem toga zahtjeva, smatra Krstić, nastala je opravdana potraga za građom, dakle za onim hiletskim elementom, za prvim, čistim iskustvenim podacima, tj. za činjenicama. Dakako, i prije pojave empirizma u filozofiji su postojale »činjenice«. I Aristotel i Toma Akvinski u svome su se filozofiranju oslanjali na stanovite činjenice. Empirizam je međutim od te potrage za iskustvenim podacima učinio metodički zahtjev, tj. metodu bez koje u filozofiji uopće nije moguće ništa smisleno reći. Ili, kako to lapidarno formulira Krstić, »empirizam traži, da se zadaci rješavaju istina glavom, ali ne 'u glavi'«. ¹⁸

Za razliku od toga prvoga razdoblja, u kojem Krstić – možemo dodati: usuprot mnogim tadašnjim, a i mnogim današnjim filozofima – vidi veliku povijesnu važnost, kako za znanost, tako i za filozofiju, što ju je izvršio spomenuti empiristički zahtjev, drugo je razdoblje, po njegovu mišljenju, zapravo novi dogmatizam, ili, kako sam veli, »nova spoznajnoteoretska dikta-

¹⁵ Vidi N. Bohr, *Atomna teorija i opis prirode: Četiri ogleđa s uvodnim pregledom*, prijevod s engleskoga, bilješke, rječnik i Bohrov životopis T. Vukelja, predgovor S. Lelas, Artresor naklada, Zagreb, 2001., posebice poglavlje pod naslovom *II. Kvantni postulat i suvremeni razvoj atomne teorije* (1927.), str. 87.–127. O pojmu *complementarity*, dotično *complementarity principle* vidi također J. Gribbin, *Q Is for Quantum: An Encyclopedia of Particle Physics*, A Touchstone Book, New York – London – Sydney – Singapore, 2000., str. 85., te u kojem od filozofskih rječnika, npr. u Th. Mautner, *A Dictionary of Philosophy*, Blackwell Publishers, Oxford, str. 76.

¹⁶ K. Krstić, *nav. dj.*, str. 9.

¹⁷ *Isto.*

¹⁸ *Isto*, str. 11.

tura».¹⁹ Značajka je pak toga drugoga razdoblja predodžba da je razum *tabula rasa*, kao i teorija o izvansvjesnome podrijetlu podataka, inače dvije teze koje su obje doživjele oštru kritiku u Kantovoj *Kritici čistoga uma*. U tome se drugome razdoblju empirizam najčešće javlja u različitim oblicima senzualizma, kojemu je pak glavno obilježje dovođenje iskustvenoga podatka, ili činjenice, u najužu vezu s doživljajima osjetne naravi, ili čak poistovjećivanje jednoga i drugoga.

Upozorivši ponajprije na to da nijedan senzualizam nije uspio izbjeći dvama pitanjima, naime, s jedne strane, kako odijeliti područje čiste osjetnosti od organizacijskih čimbenika mišljenja, te s druge, kako objasniti njihovo značenje i ulogu, Krstić započinje svoju raščlambu tzv. kategorije »čiste osjetnosti«. I mogli bismo reći da tek ovdje, na ovome sustavnome, ili problemnome mjestu, nakon što je ukratko ocrtao dva pola znanstvenoga ustroja i ujedno neizravno kritizirao takav pogled na znanost, nakon što je pokazao koliko je teško ta dva pola ili elementa uzajamno razlučiti, nakon što je upozorio na to da svaki od njih nosi u sebi stanovitu dvostrukost, koja svakomu od njih omogućuje da u određenome trenutku, u smislu spomenute komplementarnosti, može pridonijeti spoznajnoj vrijednost znanstvenih teorija, nakon što je razmotrio posljedice koje ta dvostrukost ima za povijest znanosti i za povijest filozofije, te nakon što se je, afirmacijom empirističkoga zahtjeva, unaprijed ogradio od mogućega prigovora da, recimo, ne razumije ulogu koju je empirizam imao u razvoju posebice novovjekovne znanosti, tek dakle ovdje, tek sada, Krstić započinje ono što bi se stručno filozofski moglo nazvati kritikom naivnoga pojma činjenice.

Pojam »čiste osjetnosti«

Tu pak kritiku otvara, kako rekoh, pitanjem što je to zapravo »čista osjetnost«. Njegov je odgovor da je »čista osjetnost« samo granični pojam, i to granični pojam kojemu teži jedan nikada do kraja provediv postupak odbijanja i isključivanja. Jer, zamislimo načas, veli Krstić, da se nalazimo u jednoj prometnoj ulici. Ta je ulica za nas kompleks golema mnoštva doživljaja: boja, šumova, oblika, osjećaja, refleksija, prepoznavanja, čuvstvenih uzbuda, kretnih radnja, itd. Ako bismo htjeli dobiti čistu osjetnu, dakle pojavnu ulicu, trebali bismo izvršiti bezbroj eliminacija, recimo ukloniti prostorni poredak i vremenski tijek dojmova, ne uzeti u obzir sličnost, jednakost, jedinstvo, mnoštvo predmeta i osoba, zaboraviti na sve asocijacije i čuvstva, i još mnogo toga, i tek bi tada ono što preostane, ako bi išta preostalo, bilo »čista osjetnost«.

¹⁹ Isto, str. 12.

Da bi k tomu pokazao koliko mjerilo osjetne vrijednosti, kojim se često pokušava obilježiti znanstvena činjenica, nije jednoznačno, nego štoviše – pruža mogućnost za različita tumačenja, Krstić predlaže da razmotrimo provjeru jedne jednostavne znanstvene tvrdnje, npr. one da se kuhinjska sol (NaCl) otapa u vodi (H_2O). Želimo li tu tvrdnju provjeriti, to ćemo bez sumnje učiniti opažanjem i malim pokusom. Zapitamo li se koji su zadnji podatci na kojima ta provjera počiva, vjerojatno ćemo biti skloni reći da su to neki osjetni doživljaji. Pa ipak, da bi ta provjera bila moguća, spomenuti osjetni doživljaji nisu dovoljni sami po sebi. Naime, da bi ta provjera bila uspješna, opažatelj ne samo da stanovite podatke o boji, obliku, okusu, itd. mora »prepoznati« kao sol, vodu, otapanje, itd., nego iznad svega mora moći razumjeti samu tvrdnju – *Sol se otapa u vodi*. Kada tvrdnju ne bi razumio, provjera bi bila uzaludna, a pokus bi se mogao ponavljati *ad infinitum*. I premda ćemo mi na pitanje zašto vjerujemo da se sol otapa u vodi, vjerojatno odgovoriti da smo to *vidjeli*, glagol *vidjeti* u tome odgovoru, kako napominje Krstić, ima znatno punije značenje od onoga strogo psihološkoga, naime 'doživjeti boju, oblik i neku njihovu promjenu'. Štoviše, glagol se *vi-djeti* u tome odgovoru može uzeti kao *pars pro toto*: on naime »pokriva«, ili zastupa, i ostale osjetne doživljaje, k tomu i cjelinu zamjedbe (percepcije), a zapravo i razumijevanje same tvrdnje.

Na ovome mjestu valja u Krstićevu izvodu uočiti jedan skok. Naime, premda bismo očekivali da pitanje osjetnoga doživljaja i mogućnosti njegova izlučivanja i razlikovanja od drugih duševnih doživljaja Krstić nastavi analizirati u okviru filozofije psihologije, tj. onoga što Englezi zovu *philosophy of mind*,²⁰ osobito imamo li na umu da je njegova doktorska disertacija, obranjena godine 1937. pod naslovom *Psihologija i njen predmet (perspektivna polimorfnost predmeta psihologije)*,²¹ bila iz toga područja, pa se dakle može smatrati da je za nj gajio posebno zanimanje, Krstić iznenada napušta analizu duševnosti, kao i spoznajnoteoretsko postavljanje problema, te prelazi na razmatranje porabne vrijednosti glagola *vidjeti* u dvama različitim kontekstima. Taj nas, uvjetno rečeno, »metodički postupak« upozorava na to da je

²⁰ Vidi u svezi s navedenim »klasičnu« raspravu G. Rylea, objavljenu godine 1949., *The Concept of Mind* (Penguin Books, Harmondsworth, Middlesex, England, 1963.). Može se pogledati i B. Russell, *Theory of Knowledge: The 1913 Manuscript*, edited by Elizabeth Ramsden Eames in collaboration with Kenneth Blackwell, Routledge, London – New York, 1992., posebice prvi dio pod naslovom *On the Nature of Acquaintance*, str. 5–101., ili A. J. Ayer, *The Problem of Knowledge*, Penguin Books, Harmondsworth, Middlesex, England, 1956. U nas o tome vidi npr. u N. Mišćević, *Uvod u filozofiju psihologije*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1990., osobito poglavlje pod naslovom *Mentalni sadržaji*, str. 111.–159.

²¹ Vidi K. Krstić, *Psihologija i njen predmet (perspektivna polimorfnost predmeta psihologije)*: (odlomak), Zagreb, 1937.

Krstić bio blizak nečemu što je inače značajka tzv. analitičkih struja u suvremenoj filozofiji, naime logičkoj analizi značenja, kao onomu što je svojevrsna pretpostavka, što prethodi svakomu filozofskomu razmatranju. To će reći, kako se vidi na ovome primjeru, a još više u nekim drugim Krstićevim raspravama, da je u njegovu filozofiranju posebno mjesto zauzimala *filozofija jezika*.

Što je upravo znanstvena objektivnost?

Razmotrivši dakle kategoriju osjetnosti i s toga stajališta, Krstić zaključuje da se ona ne može kritički tako izlučiti da bi tvorila nezavisan sloj podataka, prema kojem bi se onda morala ravnati svaka znanstvena tvrdnja. Međutim, ako je tomu tako, postavlja se pitanje kakve to posljedice ima na nešto što svatko od nas nerado dovodi u pitanje, naime na znanstvenu objektivnost. Jer, budući da se znanost često shvaća kao skup objektivnih tvrdnja, kojih ispravnost može svatko provjeriti, recimo opažanjem ili pokusom, posve je samorazumljivo da se barem neka, kako kaže Krstić, »prisutnost osjetnosti« smatra oznakom znanstvene činjenice.

Uzmemo li, primjerice, dvije tvrdnje, koje su po svome sadržaju jednako smislene, recimo *Magnet privlači željezo* i *U snima se zadovoljavaju podsvjesne želje*, očito je da će se nedvojbeno prihvaćanje prve osnivati na činjenici što svatko od nas, ako ima zdrave oči, može *vidjeti*, uza sve ograde koje smo o tome rekli, kako magnet privlači željezo, te da će se u tome svi slagati, da će dakle o prvoj tvrdnji postojati nešto kao opći, nadosobni, recimo uvjetno interpersonalni *consensus*. Ipak, pogledajmo pitanje na čem se osniva ta nadosobna značajka prve tvrdnje, koja ju čini od mnogih provjerljivom i prihvaćenom, tj. posve objektivnom. Jer, želimo li zasnovati tu objektivnost, taj interpersonalni *consensus*, na činjenici naše doživljajnosti, primjerice na činu gledanja, onda valja primijetiti da je svaki naš doživljaj, od puke osjetilnosti do mišljenja, dakle svako naše iskustvo, uvijek samo naše, a nikada tuđe. Jednostavno rečeno, ja mogu gledati samo svojim očima, a nikada tuđim, kao što mojim očima nitko drugi ne može gledati. A slično je i s drugim doživljajnim razinama, s drugim tvorevinama *mind*a: moja predodžba, recimo zagrebačke katedrale u ovome času, samo je moja, i koliko ju god ja drugomu opisivao, taj se drugi nikada ne može toliko »uživjeti« da bi mogao doživjeti upravo tu predodžbu.

Stoga se može reći da nijedan doživljaj, pa ni doživljaj osjetnih kakvoća, koji bi se na prvi pogled mogao učiniti zajedničkim većemu broju pojedinaca, nije brojno jednotan, identičan. Štoviše, ta se prividna zajedničkost, recimo kada je posrijedi činjenica da magnet privlači željezo, raspada na neku

množinu doživljaja, i to upravo na onoliko doživljaja koliko je pojedinaca *vidjelo* kako magnet privlači željezo. Da, ali gdje je tu onda interpersonalnost? Na čem se osniva znanstvena objektivnost te tvrdnje? Očito na činjenici, tvrdi Krstić, da su ti doživljaji, koliko god da su u brojnome smislu mnogi, ipak nekako uzajamno jednaki. Ta će se pak jednakost moći dokazati time što će svatko od spomenutih pojedinaca, tj. promatrača, moći dati drugomu *izjave*, koje će se uzajamno podudarati. Ono što bi jedan mogao reći o onome što je vidio, to će otprilike kazati i drugi. Pri tome, međutim, ne treba misliti, napominje Krstić, da su oni uspoređivali svoje osjetne doživljaje kao takve – sve što su oni mogli usporediti, ili što su među sobom mogli izmijeniti, bile su zapravo izjave, rečenice, ili, kako kaže Krstić, »verbalna sredstva«, koja su međutim u svakome od njih izazvala, odnosno svakoga od njih uputila na stanovite smislene vrijednosti.

Desaussureovsko poimanje jezika

Mogli bismo se, međutim, zapitati kako to »verbalna sredstva« mogu upućivati na smislene vrijednosti. Što ima, primjerice, zajedničko između tvrdnje, kao jezične tvorevine, *Magnet privlači željezo* i našega doživljaja koji se je zbio u činu gledanja? Među njima nema, dakako, nikakve sličnosti, ali opstoji nešto što Krstić zove »simboličnom namjenom« tvrdnje, naime njezinom sposobnošću da nekako »pogađa« doživljaj. I upravo zato što tvrdnja, izjava, uopće verbalna sredstva mogu »pogoditi« naše doživljaje, ta verbalna sredstva možemo smatrati simbolima. Stoga veli Krstić: »Bez upućenosti na doživljaj simbol uopće nije simbol; on je tek neki zamjedbeni sadržaj, zatvoren svojim modalitetom, bez priključka na neki drugi modalitet.«²²

Ta Krstićeva misao – da verbalna sredstva mogu uputiti, štoviše da upućuju na određene smislene vrijednosti, odnosno da jezičnomu izrazu može biti pridružen neki sadržaj, koji, premda se posve razlikuje od toga izraza, ipak nekako biva tim izrazom obilježen – nije drugo nego stanovito tumačenje, stanovita primjena de Saussureove teorije znaka. Kao što je poznato, znak je za de Saussurea dvostrani fenomen, kao list papira: s jedne je strane označnik (*signifiant*), a s druge označenik (*signifié*).²³ Premda je veza među njima arbitrarna, tj. ničega nema u označniku što bi unaprijed upućivalo na

²² Vidi K. Krstić, *Problem prvih podataka u znanosti*, str. 22.–23.

²³ Za nazivlje vidi B. László, *Pabirci redničnoga i obavještničkôga pojmovlja oko razumnih sustava*, u zborniku *Obrada jezika i prikaz znanja*, ur. S. Tkalac i M. Tudman, Zavod za informacijske studije, Zagreb, 1993., str. 36.

označenik, i obrnuto, njihova je uzajamna upućenost ipak čvrsta i neraskidiva, osigurana dugotrajnom porabom u određenoj jezičnoj zajednici. Jer, dakako, upravo je (prirodni) jezik jedan od najvažnijih sustava znakova, iako naravno nije i jedini.²⁴

Stoga prihvaćanje de Saussureove i desaussureovskoga poimanja jezika kao i, pa makar i prešutno, oslanjanje na njegovu teoriju znaka omogućuju Krstiću da odgovor o onoj nadosobnoj, interpersonalnoj značajci koju imaju znanstvene tvrdnje, tj. o njihovoj objektivnosti, pokuša pronaći, pa onda tu objektivnost i zasnovati na razini jezika. Dakako, u okviru takva razumijevanja znanstvene objektivnosti i sam pojam činjenice mora doživjeti svoju reviziju. Krstić stoga činjenice ne poistovjećuje sa stvarima, u smislu kakva naivnoga realizma, niti ih svodi na pojave, u smislu, recimo, nekoga fenomenalizma, ali ih također ne izjednačuje ni s osjetnim doživljajima, u smislu neke vrste senzualizma. Usuprot tomu, i donekle na tragu Wittgensteinova *Tractatusa* – »Svijet je cjelokupnost činjenica, ne stvari.«²⁵ – i same su činjenice, da tako kažem, smještene u jezik, kao stanovite izjave, iskazi, tvrdnje, koje s jedne strane, budući da jezik ima »simboličnu namjenu«, upućuju na određene stvari, pojave ili osjetne doživljaje, tvoreći tako svoj značenjski sloj, ali s druge strane, budući da je jezik sredstvo sporazumijevanja u određenoj zajednici, omogućuju provjeru toga značenjskoga sloja na nadosobnoj, interpersonalnoj razini. Jer jezik je onaj koji pohranom i taloženjem značenja omogućuje čuvanje našega iskustva, ili naših iskustava svijeta, bivajući tako svojevrsnim spoznajnim pokladom čovječanstva.

Popis uporabljenih djela

1. Ayer, A[lfred] J[ules]. *The problem of knowledge*. Harmondsworth, Middlesex, England : Penguin Books, 1956. [Pretisak. 1988.] [Pelican books.]
2. Bohr, Niels. *Atomna teorija i opis prirode : četiri ogleda s uvodnim pregledom / prijevod s engleskoga, bilješke, rječnik i Bohrov životopis Tihomir Vukelja ; predgovor Srđan Lelas*. Zagreb : Artresor naklada, 2001. [Putokazi ; knj. 5.]
3. Cummins, Robert. *Meaning and mental representation*. Cambridge, Massachusetts ; London, England : The MIT Press, 1989. [Treći otisak. 1995.] [A Bradford book.]

²⁴ O Krstićevu sam poimanju jezika potanje pisao u dva dosad objavljena članka. Vidi B. Marotti, *Kako oriječiti misao?: O jednome Krstićevu prigovoru Šančevoj Filozofiji srednjega vieka*, u časopisu *Scopus*, god. 4., sv. 3., br. 13.–14., 2000., str. 33.–44. i B. Marotti, *Pojam jezika u Kruna Krstića (članci 1940.–1945.)*, u časopisu *Prolegomena*, god. 4., br. 1., 2005., str. 71.–92.

²⁵ Vidi L. Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, s uvodom Bertranda Russella, preveo i pogovor napisao G. Petrović, »Veselin Masleša« – »Svjetlost«, Sarajevo, ²1987., str. 27.

4. Fritzsche, Harald. *Kvarkovi : pratvar našega svijeta* / predgovor Herwig Schopper ; preveli s njemačkog Neven Bilić i Branko Guberina ; [crteže izradio Damir Svob]. Zagreb : Školska knjiga, 1988. [Moderna fizika.]
5. Gribbin, John R. *Q is for quantum : an encyclopedia of particle physics* / edited by Mary Gribbin ; illustrations by Jonathan Gribbin ; timelines by Benjamin Gribbin. New York ; London ; Sydney ; Singapore : A Touchstone Book, 2000.
6. Harris, Roy. *Reading Saussure : a critical commentary on the Cours de linguistique générale*. London : Duckworth, 1987.
7. Heil, John. *Philosophy of mind : a contemporary introduction*. London ; New York : Routledge, 1998. [Pretisak. 2000.] [Routledge contemporary introductions to philosophy.]
8. Hempel, Carl G. *Philosophy of natural science*. Englewood Cliffs, New Jersey : Prentice-Hall, Inc., 1966. [Foundations of philosophy series.]
9. Kant, Immanuel. *Kritika čistoga uma* / preveo Viktor D. Sonnenfeld ; [redakcija i pogovor Vladimir Filipović]. Zagreb : Nakladni zavod Matice hrvatske, 1984.
10. Krstić, Kruno. *Psihologija i njen predmet (perspektivna polimorfnost predmeta psihologije) : (odlomak)*. U Zagrebu, 1937.
11. Krstić, Kruno. *Problem prvih podataka u znanosti*. Zagreb : Tisak Zaklade tiskare Narodnih novina u Zagrebu, 1941. [Posebni otisak iz »Nastavnog vjesnika«, knj. XLIX.]
12. Krstić, Kruno. *Tielo i duša jezika*. // Znanje i radost : enciklopedijski zbornik / [glavni urednik Ivo Horvat]. Zagreb : Naklada Hrvatskoga izdavačkog bibliografskog zavoda, 1943. Knj. 2. Str. 345–354.
13. Krstić, Kruno. *Filozofija i jezik*. // Vienac : mjesečnik HIBZ-a. God. 36 (1944), br. 3 (svibanj) ; str. 47–59.
14. Krstić, Kruno. *Postoji li jedna filozofija?*. // Hrvatski narod : glasilo Hrvatskog ustaškog pokreta. God. 7 (1945), br. 1253 (6. veljače) ; str. 2.
15. Krstić, Kruno. *Doseljenje Arbanasa u Zadar*. Zadar : Mjesna zajednica Arbanasi, 1988. [Izdanja Mjesne zajednice Arbanasi ; knj. 3.]
16. László, Bulcsú. *Pabirci redničkoga i obavještničkoga pojmovlja oko razumnih sustava*. // Obrada jezika i prikaz znanja / uredili Slavko Tkalac , Miroslav Tuđman. Zagreb : Zavod za informacijske studije, 1993. Str. 11–73.
17. Lelas, Jasmina. *Teorije razvoja znanosti* / predgovor i pogovor Srđan Lelas. Zagreb : Artresor naklada, 2000. [Putokazi ; knj. 4.]
18. Lycan, William G. *Philosophy of language : a contemporary introduction*. London ; New York : Routledge, 2000. [Routledge contemporary introductions to philosophy.]

19. Mackenzie, I. E. *Introduction to linguistic philosophy*. Thousand Oaks ; London ; New Delhi : Sage Publications, 1997.
20. Malmberg, Bertil. *Fonetika* / s francuskog prevela Marija Semenov. Zagreb : Ivor, 1995.
21. Marotti, Bojan. *Kako oriječiti misao? : o jednome Krstićevu prigovoru Šančevoj Filozofiji srednjega vieka*. // *Scopus : časopis za filozofiju Hrvatskih studija*. God. 4 (2000), sv. 3 (br. 13–14) ; str. 33–44.
22. Marotti, Bojan. *Pojam jezika u Kruna Krstića (članci 1940.–1945.)*. // *Prolegomena : časopis za filozofiju = journal of philosophy*. God. 4 (2005), br. 1 (lipanj) ; str. 71–92.
23. Mautner, Thomas. *A dictionary of philosophy*. Oxford : Blackwell Publishers Ltd, 1996.
24. Miller, Alexander. *Philosophy of language*. London : UCL Press, 1998. [Pretisak. 2000.] [Fundamentals of philosophy.]
25. Mišević, Nenad. *Uvod u filozofiju psihologije*. Zagreb : Grafički zavod Hrvatske, 1990. [Rotulus. Universitas.]
26. Picek, Ivica. *Elementarne čestice – iskrenje u svemiru tamne tvari : putovanje kroz krajobraz čestica i sila do svjetova machoa i crnih rupa* / [ilustrator Mladen Martinis]. Zagreb : Školska knjiga, 1997. [Moderna fizika.]
27. Posavac, Zlatko. *Razmišljanja uz novo čitanje Krstićevog eseja »Filozofija i jezik«*. // *Filozofska istraživanja*. God. 19 (1999), sv. 4 (br. 75) ; str. 705–729.
28. Russell, Bertrand. *Theory of knowledge : the 1913 manuscript* / edited by Elizabeth Ramsden Eames in collaboration with Kenneth Blackwell. London ; New York : Routledge, 1992. [Pretisak. 2002.]
29. Russell, Bertrand. *An inquiry into meaning and truth : the William James lectures for 1940 delivered at Harvard University* / by Bertrand Russell ; with an introduction by Thomas Baldwin. Revised ed. London ; New York : Routledge, 1995.
30. Ryle, Gilbert. *The concept of mind*. Harmondsworth, Middlesex, England : Penguin Books, 1963. [Pretisak. 1988.] [Peregrine books.]
31. Saussure, Ferdinand de. *Cours de linguistique générale* / publié par Charles Bally , Albert Sechehaye ; avec la collaboration de Albert Riedlinger ; édition critique préparée par Tullio De Mauro. Paris : Payot, 1980. [Payothèque.]
32. Saussure, Ferdinand de. *Tečaj opće lingvistike* / uvod i komentar Tullio De Mauro ; prijevod s francuskoga i talijanskoga Vojmir Vinja ; predgovor hrvatskomu izdanju August Kovačec. Zagreb : Artresor naklada ; Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2000. [Posebna izdanja.] [Biblioteka Jezikoslovni temelji ; knj. 3.]
33. Stattin, I. [= Švab, Mladen.] *U spomen Krunoslavu Krstiću*. // *Marulić : hrvatska književna revija : [časopis za književnost i kulturu]*. God. 21 (1988), br. 3 (svibanj – lipanj) ; str. 316–321.

34. *The new Wittgenstein* / edited by Alice Crary and Rupert Read. London ; New York : Routledge, 2000. [Pretisak. 2001.]
35. Wittgenstein, Ludwig. *Philosophische Untersuchungen*. // Werkausgabe in 8 Bänden. Frankfurt am Main : Suhrkamp, 1984. Sv. 1. Str. 225–580.
36. Wittgenstein, Ludwig. *Tractatus logico-philosophicus*. // Werkausgabe in 8 Bänden. Frankfurt am Main : Suhrkamp, 1984. Sv. 1. Str. 7–85.
37. Wittgenstein, Ludwig. *Tractatus logico-philosophicus* / s uvodom Bertranda Russella ; [preveo i pogovor napisao Gajo Petrović]. 2. izd. Sarajevo: Veselin Masleša, 1987. [Biblioteka Logos.]
38. Wittgenstein, Ludwig. *Filozofijska istraživanja* = [*Philosophische Untersuchungen*] / s njemačkoga preveo Igor Mikecin ; pogovor Ivan Macan. Zagreb : Nakladni zavod Globus, 1998. [Djela / Ludwig Wittgenstein.]
39. *Zbornik radova o Krunu Krstiću* / [urednik Aleksandar Stipčević]. Zadar : Društvo zadarskih Arbanasa, 1998. [Izdanje Društva zadarskih Arbanasa ; knj. 6.]

ŠTO JE ČINJENICA?

O Krstićevu poimanju (znanstvene) objektivnosti

Sažetak

Godine 1941. u *Nastavnome vjesniku* hrvatski filozof, jezikoslovac i leksikograf Kruno Krstić objavio je u dva nastavka neveliku raspravu pod naslovom *Problem prvih podataka u znanosti*. Pojedina pitanja koja Krstić u toj raspravi razmatra, zadiru u nekoliko različitih filozofskih područja: dotiču se naime u isti mah kako logike i epistemologije, tako filozofije znanosti i filozofije jezika. U prilogu se ponajprije ističe važnost problema o kojem je riječ, a potom se razmatraju različiti vidici pod kojima Krstić tomu problemu pristupa. Posebice se raspravlja o Krstićevoj raščlambi nekih pojmova koji se često, osobito na razini tzv. »naivne« svijesti, smatraju posve samorazumljivima (kao što su, primjerice, pojmovi osjetilnosti, iskustva, objektivnosti, apstrakcije, pa i sam pojam činjenice). Također se naglašuje Krstićev zanimljiv pogled na pojedine smjerove u povijesti filozofije (racionalizam, empirizam, senzualizam). Na kraju se upozorava i na novost koju je Krstić unio u tadašnju hrvatsku filozofiju, vidljivu i u ovoj njegovoj raspravi, naime na činjenicu da je filozofskim pitanjima rado pristupao kroz prizmu jezika, postavivši tako analizu značenja u središte svoga filozofiranja.

WHAT IS A FACT? On Krstić's Concept of (Scientific) Objectivity

Summary

The *Nastavni vjesnik* (*Teachers' News*) published in 1941 the two sequels of a smallish treatise entitled *The Problem of First Data in Science* by the Croatian philosopher, linguist, and lexicographer Kruno Krstić. Several of the issues under discussion in the treatise involve various philosophical disciplines: logic and epistemology, philosophy of science and philosophy of language. The paper first stresses the importance of the discussed problem, and then analyzes the various ways in which Krstić deals with the problem. In particular, the author discusses Krstić's analysis of certain notions which are often, especially at the level of the so-called »naive« awareness, considered to be self-evident (as, for instance, the notions of sense, experience, objectivity, abstraction, and the very notion of fact). The author also stresses Krstić's interesting view of particular doctrines in the history of philosophy (rationalism, empirism, sensualism). Finally, the author points at the novelty Krstić introduced in the then Croatian philosophy, evident in the mentioned treatise, namely the fact that he used to approach philosophical issues viewed through the prism of language, placing the analysis of meaning into the center of his philosophy.